מדינה יהודית בדרך

גליון מס' **61** ◆ "מי בא" **234** ◆ ט"ו כסלו התשפ"ז

מפרשת וישלח התשע"ו

ב' – יעקב וישראל

ישנם (לפחות) שלש מלים (או צירופי מלים) קשורות מבחינה עניינית, המשלימות (בגימטריא) את **יעקב** ל**ישראל**: **יעקב שטן = ישראל; יעקב בן רבקה = ישראל; יעקב פכים קטנים = ישראל**.

ה**שטן** הלא הוא שרו של עשו, זה "האיש" שנאבק עם יעקב במשך לילה שלם, ו"לא יכול לו", אבל יעקב יכול לו כמפורש בהושע יא (הפטרת ויצא כמנהג הספרדים): ...יעקב... בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים, וישר אל מלאך ויוכל, בכה ויתחנן לו (לשלחו כי עלה השחר) וגו'. לאחר שברכו ובכך הודה לו על הברכות שברכו אביו שאכן זכאי הוא להן "כי שרית" לא רק "עם אנשים" – עם עשו־האיש שלמטה שצדת ממנו את הבכורה והברכה, אלא גם "עם אלהים" – עם שרשו העליון, הפנימי [או כלך לדרך זו: מאחר ששרית כעת עם השרש האלקי, תוכל לשרות גם עם עשו־האיש כשתפגשהו מחר] – מעתה השטן כבוש וכלול בתוך יעקב; מעתה אינו דמות שלילית העומדת בראש הסיטרא אחרא, מרכבת הטומאה, אלא מצטרף הוא ליעקב לעשותו־לקראו **ישראל**.

שכן **שטן** בלשון הקדש אינו אלא הפרעה או קטגור מקטרג – "אופוזיציה" שכל עצמה לא באה אלא לאַתגֵר, ובכך לברר ולהעצים את האמת, "להשליך האמת ארצה" על מנת לבחנה במציאות הממשית ובכך לעשותה "אמת־לאמתה". בדיוק כשם שהשטן המקטרג על איוב הוביל בסופו של דבר לגילוי מדרגתו העצמית השלמה והכפולה עד כי נוסף לו כל שהיה לו למשנֶה. זהו גם עיקר תפקידו של הדמיון – להמחיש את המציאות, וכן תפקיד ה"הוה אמינא" – לאשש את המסקנה.

וידועים מדרשי רבותינו על "והנה טוב מאד" שבחיתום מעשה בראשית: "טוב" זה יצר טוב "מאד" זה יצר רע (שאלמלא הוא אין אדם נושא אשה ומוליד בנים ובונה בית ונושא ונותן). וכן: "מאד" זו שינה; זו מדת יסורין; זו מדת פורענות; זה גיהנם (שעל ידיהם אדם נח וחוזר לעבודתו, או נצרף מן הסיגים, או נזהר מלקלקל), עד שאמרו "טוב" זה מלאך חיים, "מאד" זה מלאך המות (וכך מצאו כתוב בתורתו של "טוב מות" [כי בקרי **מאד** קרוב למוֹת]), וראה שם בבראשית רבה (סוף פרשה ט) כמה פנים להסביר במה המות טוב מאד, ולענייננו נאמר: הנכונות לרדת לתוך המציאות המעשית, ה"עֲשָׂווית", ולהתמודד-**להאבק** עמה בזעת אפים – וגם **לחבק** אותה – כרוכה בה בסופו של דבר מיתה, אך כפי שאמרו רז"ל "מה יעשה אדם ויחיה – ימית עצמו" – שכן חיים סטריליים שאין בהם התמודדות באמת לאמתו אינם חיים, אלא חיים של מאבק שסופו מיתה – ותחַייה. "היילודים למות, והמתים להֶחיות"!

נמצאנו למדים שאמנם "**יעקב לא מת**" (אותיות "**אמת ליעקב**"), אך **ישראל** שם המלכות והשררה הכולל בתוכו את השטן, את עשו דקדושה, את ההתחבטות עם עולם המעשה, בהחלט יש בו מיתה [וכפי שאכן אמרו בזוהר מפסוק "ויחי **יעקב** ויקרבו ימי **ישראל** למות"]; הקיום ה"יעקבי" הגלותי המהלך בעָקְבה עם המציאות ונסתר באהלו לשמור על נקיותו־צדיקותו, מובטח לו שישרוד, אך תכלית הכוונה, האמת־לאמתו, היא לרדת למציאות, למלכות אשר "רגליה יורדות מות" (ובגלות המלכות־השכינה בעפר, בבחינת מיתה), לשׂרות עמה ולהתחיות מתוכה כל שעה. יוסף בן יעקב ורחל הוא הצדיק החי, ואילו יהודה־דוד בן ישראל ולאה (המיועדת לעשו) הוא הבעל־תשובה אשר שבע יפול (כפי שיעקב בפרשתנו משתחוה ארצה שבע פעמים לעשו) וקם מן העפר, כידוע שדוד קרוי "בר נפלא" על שם "סוכת דוד הנופלת" ולא נכתבו לו חיים, אלא שקבל את שבעים שנותיו מאדם הראשון שלאחר 930 שנה שחי את "חיי יעקב" שלו (-כנודע שיפיו של יעקב מעין של אדם הראשון) הסכימה דעתו למות, ודוד בשבעים שנותיו בצל המוות והנפילה, משלים את שנותיו של אדם ל**אֶלף** ואז חוזר שוב ל**אָלף** – מתחיה ומתחיל מחדש. **אדם** בשלמותו הוא כנודע **אדם דוד משיח**, הכולל בתוכו לא רק את יעקב אלא גם את **אדום**-עשו־דוד, ומשיח שבימיו הכל מתחיה ומתחדש. [וראה בבראשית רבה שם ש**מאד** זה **אדם**, ו**מאד** זו מלכות הרומיים **אדום**].

בסגנון אחר ניתן לומר, שיעקב בטרם המאבק הוא בבחינת **רווק**, ורק לאחר פגישתו פנים אל פנים עם עשו ועם מלאכו נעשה **נשוי** באמת וכרוך־חבוק בחיי המעשה ובמציאות שאותה מייצגת האשה (="מצא אשה"), וכידוע "כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר זכר ונקבה בראם... ויקרא את שמם אדם". דוק ותמצא באשה את רוב־ככל האלמנטים שדברנו בהם: האשה הריהי "עזר כנגדו" – העזר מתוך הניגוד דווקא כמבואר; "כשנבראה חוה נברא **שטן** עמה", כלומר היא (וחיי הנישואים בכלל) במוקד כל ההפרעות והבלבולים (בתחושתו של האיש הזכר שהוא בטבעו רווק, בעוד **שנשים** בטבען הראשוני חוות את מצב ה**נשואין**), והיא, "האשה אשר נתתה עמדי" האשמה בכל; האשה היא **היצר הרע** הטוב **מאד** אשר רק בגינו אדם נושא אשה ומוליד בנים (כנ"ל); ולבסוף: האשה היא זאת שגרמה מיתה לעולם! אכן לא טוב (מאד) היות האדם לבדו - גם אם לעולם יחיה – אלא **טוב מות**; "נבחר מות מחיים" – מות שיש בו יראת שמים ויראת חטא (ראה סיפור בשם זה בספר **במעונות אריות** לאבא ז"ל המבוסס על דברי הרבי ר' זושא), על פני חיים של צדיק־נקי גרידא שיש בהם דחיקת רגלי ה**שכינה** (= מלכות דאצילות, שרש כנסת ישראל, נוקבא דזעיר אנפין כנודע).

ומכאן נבוא לרמז השני: **יעקב בן רבקה** עולה **ישראל.** הרי רבקה אמו "בת בתואל הארמי אחות לבן הארמי" היא הדוחפת את יעקב להכיל בתוכו את עשו, היא הרי "אם יעקב ועשו" ה"אחראית" העיקרית (מצד מוצאה ומשפחתה) להולדת עשו (בעוד שיצחק בן אברהם הוא האחראי להולדת יעקב, וכפי שניתן להרגיש מלשון הכתוב בריש פרשת תולדות); היא זו ה"מבינה" (מתוך עצמה) בעשו ובחלקו־תפקידו, ומתוך דאגה לו (כמורגש מדבריה "למה אשכל גם שניכם יום אחד) היא מחליטה שכרגע יעקב הוא "יותר עשו מעשו" ורק הוא יכול להכיל אותו בקדושה. נמצא שמכח היותו בן לאמו דייקא, נעשה יעקב ישראל.

ולרמז השלישי: **יעקב פכים קטנים** עולה **ישראל.** הפכים הקטנים הם אלו ש(בלשון חז"ל) חזר עליהם יעקב לאחר שהעביר את כל אשר לו את מעבר יבוק, ומצא את עצמו לבדו מול האיש־המלאך. הפכים הקטנים הלוא הם ריבוי הפרטים בימי־קטנות של המציאות התחתונה (שבתוכם מוצאת האשה את עצמה שקועה עד צואר, ברצונה ושלא ברצונה). יעקב איש ה**מהות** העוסק באהל **בגופי תורה**, בכללים, מוצא פתאום בתוך עצמו נטיה לפרטים המתחייבים מן ה**מציאות**, ונוהג מנהג "צדיקים שממונם חביב עליהם מגופם" כדברי חז"ל ("לפי שאין פושטים ידיהם בגזל", כלומר יש להם ענין מיוחד וחביבות מיוחדת להוכיח כי גם בעולם המעשה בו "רובם (נכשלים) בגזל" ניתן ליחידים להנצל, להתקדש ולקדש), וכידוע יעקב עומד כנגד האהבה השלישית "בכל **מאדך** (**אדם־אדום** כנ"ל)" – בכל ממונך, שנאמרה (אחרי "בכל נפשך") משום ש"יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו" כדברי רז"ל. לא בשופטני עסקינן אלא בקדוש מרחם שנולד מהול כיעקב שמגלה פתאום בעצמו את עולמו של עשו ונחלץ אליו במלא כוחו, בהבנה שרק כך תהא מטתו שלמה ולא יהא שום דבר במציאות כקטן כגדול יוצא מקדושת ישראל – "ויהיו בני יעקב שנים עשר", כולם אהובים כולם ברורים. וכך ברגע זה מוכן יעקב להתמודד עם שרו של עשו, ויכול לו.

[ענין זה האחרון ניתן להקבילו ל"שלם בממונו" – אחד משלשת פירושי חכמים ל"ויבוא יעקב שלם" שנאמר אחרי המפגש עם עשו. כלומר יעקב ברר במפגש הזה את בחינת הממון בקדושה, והוא כנגד ה"דורון" – אחד משלשת הדברים שהכין בהם יעקב את עצמו לקראת המפגש, כדרז"ל. משלוח המנחה לעשו היה "על פניו" – על אפו ועל חמתו כדרז"ל, ועכשו כשהוכח שאכן הועיל הדורון להמתיק את כעסו של עשו, מרגיש יעקב שלם בממונו [וכענין **השעיר** המשתלח לעזאזל המדברה ונושא עליו את כל **עוונת תם** אל מקום הקליפות, כלומר: עולם המעשה וחיבוטיו הן שגרמו לנו, ומעתה ואילך נחדל מעושק ידינו ויהיה ממוננו־מאודנו נקי מן הגזל וכולו קדש להי].

ואם כן יהיה "שלם בגופו" כנגד **יעקב בן רבקה**. כי הגוף ושמירתו מיוחס יותר לאם ההרה ויולדת, והיא זו ששלחה אותו לחרן לשם שמירת גופו. וכנגד זה ההכנה שהכין עצמו ל"תפילה", כידוע שקו שמאל, קו התפילה (="חיי שעה") והעבודה בכלל, שייך יותר לנוקבא (אשר גם תורתה תפלות־תפלות־דבקות כמדובר במאמר אחר), ובפרט התפילה על שמירת הבנים (השנים, "שלא יהרוג ושלא ייהרג").

ואילו "שלם בתורתו" כנגד המאבק־המלחמה שלקראתה הכין את עצמו – "מלחמתה של תורה" הוא ביטוי המשמש בעיקר לתורה שבעל פה, שהיא "תורת הארץ", היישום בשטח של תורה מן השמים. והיא חלקו של עשו שנחל יעקב דרך הגרים שמבית עשו כר' מאיר ור' עקיבא וחבריו שהם עיקר תורה שבעל פה, אשר בה דווקא שלמות התורה, ועיקרה בלילה "עד עלות השחר" – עד שתושלם בתורתו של משיח צדקנו, וכאור בקר יזרח שמש].

מכאן ואילך יהא עיקר המאבק בפנימיות, בקדש פנימה, בין עץ יוסף בן יעקב, לבין עץ יהודה בן לאה. כי כבר הלך עשו לדרכו שעירה והודה ליעקב על הברכות (ואף הסכים לקבל ממנו שפע ולעזוב את הארץ), אך לאחר שנתפלגה הממלכה וחרב המקדש, שוב צץ עשו ומצר לישראל בחיצוניות, אך היטב יודע הוא בעצמו שאין זה אלא מצב זמני, וכמתואר במסכת עבודה זרה (יא,ב): ... עוד אחרת יש להם ברומי: אחת לשבעים שנה מביאים אדם שלם (כנגד עשו – רש"י) ומרכיבין אותו על אדם חיגר (=יעקב הצולע על ירכו), ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון (הן בגדי החמודות של עשו)... ומסיימים בה כך: ווי לזה (השלם) כאשר יקום זה (החיגר)!

מדינה יהודית בדרך

גליון מס' 60 ◆ "מי בא" 233 ◆ ט"ו כסלו התשפ"ז

מפרשת וישלח התשע"ו

א' – מלאכים ומלאכות

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו וגו'

כולנו מכירים את מאמר חז"ל (במסכת שבת קיט,ב) "שני מלאכי השרת מלווים לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע, כשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו, ואם לאו, מלאך רע אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך טוב בעל כרחו עונה אמן".

אכן נוסח "שלום עליכם" שבסידורים, אינו מן הגמרא, ויש מפקפקים עליו מכמה צדדים (ראה בסידור הריעב"ץ ועוד). ננסה לעמוד כאן על אחת השאלות: מה זאת שממהרים לומר "צאתכם לשלום", ומה רע בכך שישארו בביתנו (לאחר שגם הרע היטיב דרכו ואמר אמן)? [בנוסח קהילות ספרד מקדימים ואומרים "בשבתכם לשלום" לפני "צאתכם", ואחרים נוהגים לומר "צאתכם ובואכם לשלום", ועדיין אין כאן ניחותא: מהיכן באים המלאכים ולאן הם ממהרים ללכת? כלום לא באו אלא למבחן בעלמא?

והנה במקום אחר במסכת שבת (מט,ב), אמר ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא: אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי? כנגד "מלאכה", "מלאכתו" ו"מלאכת" שבתורה – ארבעים חסר אחת. [ולמנין שאנו מונים, ישנן בתורה ששים ואחת פעמים לשון מלאכה. וכבר עמדו בזה הראשונים על אתר, וכתבו מה שכתבו בשם רבינו חננאל. והמתיישב יותר בזה הוא מה שכתב רבנו בעל התוספות־יום־טוב במשנת אבות מלאכות (בלא שראה דברי הראשונים), שאין מונים את הללו שנאמרים בלשון אזהרה או עונש, אלא את כל השאר, שעליהן (כלומר על מניינן) מוסבות האזהרות והעונשים: לא תעשה מלאכות כמנין לשונות מלאכה שנזכרו בהקשרים אחרים!].

למרבה הפלא מתברר שמנין ה**מלאכים** בתורה גם הוא בדיוק ארבעים חסר אחת! מה זה אומר? שכל **מלאכה** יש לה בן זוג **מלאך**, ומהו היחס ביניהם? בדיוק כיחס זכר ונקבה (בתקוה שעדיין מותר להתבטא כך...): המלאך־הזכר הוא גרעין הכח, ואילו המלאכה־הנקבה – ממש כמו בהריון – היא הבונה ומפתחת ומוציאה מן הכח אל הפועל יצור שלם כלול בהדרו – וחוזר חלילה.

ידוע שהשבת "מינה מתברכין כולהו יומין" (מלבד הפשט הנגלה שהשבת מקבלת מן המוכן לה בימי החול). המלאכים (=שליחים) שהם הכוחות־כפי־שהם־במקורם, נשלחים אם כן מאת השבת אל ימי החול, שם הם הופכים ל**מלאכות** וממשים בפועל את ברכת המקור־השבת –

על מנת להכין־להשפיע לשבת הבאה. נוכל אפוא לראות את המלאכים המלווים לו לאדם לביתו בליל שבת כשליחים החוזרים אצל המשלח ומדווחים ואומרים לו: עשינו שליחותך, והא לך מפרי מעשינו בחול – ואף הוא חוזר ומשלחם מיד (כי המלאך כל־עצמו שליח הוא) אל משימתם הבאה, שיגיעו אליה בששת ימי המעשה הבאים, ותצלח מלאכתם לפי אופי ותוקף ברכת השבת אשר ממנה נשלחו ובאו ואליה הם שבים ללכת.

כאשר אדם עושה שבתו חול, המלאך הרע גובר

ומחציף פנים לומר: למה זה לי שבת – אינני רואה שנתברכה שבתך מפרי מעשי החול ואין סיכוי שמברכתה יבורכו ימי החול הבאים, ובעצם אין טעם ותכלית לעבודה בכלל, והכל רע־רעוע ועיף – והלא כה דברי עשו ביום שכפר באלקי אברהם: עיף אנכי ולמה זה לי בכורה – עבודה סיזיפית אינסופית שאינה מובילה לשום מקום! ואולם כאשר הנר דלוק והשלחן ערוך והמטה מוצעת וניכר שנתברכה השבת ממלאכת עבודת ימי החול, ומלאך רע עונה אמן ומודה על כרחו בשבת, שוב אינו רשע-**רע** באמת, אינו "קליפה", אלא עשו דקדושה, איש המעשה ש"ידיו חדות וחרוצות" (-לשון חכמים על דוד המלך ע"ה), והריהו שש להתברך מברכת השבת להוציאה לפועל ביתר שאת ויתר עוז בימי החול למטה (="מלר**ע**") בארץ (="ארע**א**").

* * *

כידוע, תלמיד חכם יושב אהל הוא בבחינת שבת. כאשר חוזר ובא יעקב שלם בגופו בתורתו ובממונו מבית לבן וחוזר הוא ופוגע־פוגש במלאכי הסולם שפגע בהם בצאתו עולים ויורדים בו־עצמו כשני יצרים יצר טוב ויצר רע (ראה במאמר לפרשת ויצא), וכעת שלום־לו מהם והריהו עובד את ה' בשני יצריו ומכיל בתוכו גם את כח המעשה הארצי, את עשו דקדושה, ברצונו ובדעתו לחזור ולהתכנס אל מקורו, אל שַׁבַּתְיוּתו העצמית, וממנה הוא שולח ברכה לעשו אחיו ומצפה ממנו עכשו להצטרף אליו ולפעול יחדו בקדש – ובעצם להחזיר לו בכך ברוב נדיבות את הבכורה והברכה וכמחשבת אביו הראשונה, כי סוף סוף "המעשה הוא העיקר", וכדברי חכמים על קדימת זבולון לישששכר בברכות יעקב ומשה: "תלה חשבון הגדול בזבולון, שגדול המְעַשה (=הגורם והמכין) יותר מן העושה" (וניתן לפרש "כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות" שלכך נבראה השביתה כדי לחדש את כח העשיה שהוא תכלית הבריאה).

ואולם נתברר ש"אין עם מי לדבר" – עשו עדיין לא בשל לשתף פעולה עם יעקב במקומו ובארצו של יעקב, ארץ אשר עיני ה' בה, אלא רוצה הוא שיבוא יעקב עמו־לנגדו בשוויון גמור הנאות למקומו שלו, לשעיר ערש השוויון הדמוקרטי (שאין להם מלך בן מלך" כדברי רז"ל) – דבר שכמובן אין יעקב יכול להסכים לו, כי עלולה שבתו להעשות חול, ואין ברירה אלא להפריד דרכי האחים. ואולם הועילה לו נדיבותו הכֵּנה של יעקב "להפרד כידידים", ואף יש אומרים שנשקו עשו בכל לבו. ונמצא שוב שיעקב בשבתיותו, בהכנעתו־שפלותו־נדיבותו מנצח בפנימיות ובשרש את עשו המעשי האקטיבי – מה שבא לידי ביטוי בנצחונו על שרו של עשו שהודה לו על בכורתו וברכתו, וזה מה שמרכך את עשו שלמטה. מתברר אם כן שהנכונות לתת ולוותר היא המעידה כי הדבר הניתן שלך הוא באמת ולעולם, וזו מעלת השבת על ימי המעשה שבאמת לאמתו היא המברכת והמכילה אותם יותר מאשר הם מברכים אותה. הכל היה מן השבת והכל שב אל השבת: היא המקור – השבת שלפני הבריאה – והיא התכלית – השבת שבסוף הבריאה – וימי המעשה באמצע.

הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים, אמן